
POMEN TELESA ZA RAZUMEVANJE OBLAČENJA

Andreja Mesarič

29

IZVLEČEK

Prispevek poskuša na podlagi obsežne literature osvetliti odnos med obleko in telesom. Oblačenje razume kot prakso na meji med osebnim in družbenim, saj jo oblikujejo tako individualna dejavnost kot družbeni vplivi. To poveže z vlogo, ki jo oblačenje igra pri oblikovanju identitet, kjer prav tako upošteva telesnost teh procesov. Pri tem se avtorica zavzema za uporabo oblačenja kot izraza, ki presega partikularne oznake, kot sta na primer moda in noša. Poleg tega oblačenje v ospredje postavi prakso in ne oblačila ter omogoča tudi upoštevanje sprememb samega telesa kot sestavnega dela oblačilnih praks.

Ključne besede: telo, oblačenje, obleka, moda, identiteta

ABSTRACT

Based on extensive literature, the article attempts to shed light on the relationship between dress and the body. Dressing is here understood as a practice on the border between the personal and social spheres as it is shaped by both individual agency and social influences. The article connects these ideas with the role dressing occupies in shaping identities and takes into account the embodied nature of these processes. The author proposes to use the term "dressing" because it surpasses specific designations like fashion or costume. Furthermore, "dressing" puts emphasis on practice, not the dress itself and enables us to take account of the changes to the body as a vital element of dressing practices.

Key words: body, dressing, dress, fashion, identity

Prispevek se posveča različnim razsežnostim oblačenja, v prvi vrsti njegovemu odnosu do telesa. Večina prispevka temelji na sodobnih pristopih k preučevanju oblačenja, ki bolj ali manj eksplicitno izpostavljajo vlogo, ki jo pri tovrstnih praksah igra telo. Poglede na oblačenje črpam iz različnih družboslovnih in humanističnih ved ter upoštevam besedila, ki govorijo o obleki, modi, stilu, okraševanju, videzu, noši in še čem. Tako lahko v obravnavo pritegnem večje število različnih teoretskih pristopov k oblačenju, poleg tega pa s tem skušam pokazati, da si ti pojavi niso tako različni, kot bi si marsikdo mislil.

Različni avtorji so namreč pokazali na problematičnost strogih delitev med modo in (nemodno) obleko, kjer je slednja lahko pojmovana kot segment zahodnega

oblačenja, na katerega ne vpliva moda; kot različne vrste protestov v obliki anti-mode; ali kot nezahodni načini oblačenja, ki jim zelo pogosto odrečejo vpliv kakršnekoli oblike modnosti.¹ Nekateri (Leopold 1992; Partington 1992), v nasprotju s starejšimi teorijami pronicanja modnih inovacij iz njihovega elitističnega izvora po družbeni lestvici navzdol, izpostavljajo množičnost pojava mode, povezanega s potrošništvom. Drugi (McRobbie 1995: 138; Povrzanović 1989: 11–12) izpostavljajo zabrisanost meja med subkulturnimi stili, pogosto obravnavanimi kot antimoda, ter visoko in množično modo. Pri tem mnogi izpostavljajo pomen subkulturnih stilov kot navdiha za visoko modo in njihovo pogosto inkorporacijo na modno tržišče dominantnega sistema (na primer Hebidge 1997: 94–96). Precej kritik je bilo deležno tudi pojmovanje mode, ki jo razume kot izključno moderen zahodni pojav, ter strogo ločevanje med zahodnim oblačenjem, podvrženim modnemu spreminjanju, in statičnim tradicionalnim načinom oblačenja drugod po svetu (Balasescu 2003; Cannon 1998; Brydon in Niessen 1998: xi; Eicher in Roach - Higgins 1997: 23; Entwistle in Wilson 2001: 2; Sweetman 2001: 74). S to problematizacijo razmerja med modo in oblikami oblačenja, ki so ji bile dolgo pojmovane kot tuje, ne želim trditi, da pri vsakršnem oblačenju lahko govorimo o modi. Želela sem predvsem izpostaviti, da težko govorimo o jasnih razmejitvah med omenjenimi pojmi, kar je tudi vodilo do mojega upoštevanja avtorjev, ki se ukvarjajo z različnimi oblikami oblačenja.

Začnem s predstavitvijo pogleda na obleko, ki je dolgo časa obvladoval dobršen del pisanja o oblačenju. Ta pristop poudarja pomen obleke kot sporočilnega sredstva, ki tvori pomemben del medosebne komunikacije. Izpostavim predvsem način, na katerega to komunikacijo razumejo semiološke obravnave obleke. Nato se posvetim iskanju telesa v delu nekaterih starejših in novejših avtorjev, ki se sicer ne ukvarjajo eksplicitno z teoretsko osmislitvijo telesa, a ga kljub temu, nekateri bolj, drugi manj opazno, upoštevajo pri svoji obravnavi oblačenja. Tu ne podajam izčrpnega pregleda del, ampak le izpostavim nekaj zanimivih pristopov. Nadaljujem s pregledom pogledov različnih avtorjev, ki se izrecno ukvarjajo z odnosom med obleko in telesom, ki jo nosi. Tu je poudarek na medsebojnem vplivanju obleke in telesa, vključim pa tudi vprašanje meje med obema. Dotaknem se še položaja obleke med osebnim in družbenim ter vloge individualne dejavnosti in strukturnih vplivov pri nastajanju oblačilnih praks. Sledi razmišljanje o vlogi oblačenja pri oblikovanju identitete, ki prav tako gradi na upoštevanju vpliva obleke na telo. V zaključku povzamem pogloblitve prednosti nekaterih obravnavanih pristopov ter iz več razlogov predlagam oblačenje kot primeren izraz za poimenovanje različnih praks, ki služijo preoblikovanju telesa v družbeno bitje.

¹ Številni avtorji, med njimi tudi Angelos Baš (1984: 81) uporabljajo razlikovanje med modo, ne-modo in antimodo. Izraz antimoda se običajno uporablja za označevanje oblačenja, ki se razvije kot odgovor na (trenutno vladajočo) modo, ne-moda pa za oblačenje, ki leži izven področja mode in nima z njo nikakršnih povezav. Fred Davis (1992: 161) na primer pri ne-modi govori o tradicionalnih načinih oblačenja, tako na zahodu kot v nezahodnih družbah, ter o modni indiferentnosti znotraj družb, katerim sicer vladajo modne smernice. Za antimodo pa ugotavlja, da se, za razliko od indiferentnosti ne-mode, vzpostavlja ravno skozi nasprotovanje ali odklanjanje mode in je torej odvisna od nje.

Oblačilna komunikacija

Kot sem že omenila, je dobršen del avtorjev, ki so se posvečali obleki v drugi polovici 20. stoletja, poudarjal predvsem njeno sporočilno vrednost. Ukvarjali so se s pomeni, ki jih prenaša obleka, in vprašanjem, na kakšen način poteka tovrstna komunikacija. Številni so jo primerjali z jezikom, kjer je najopaznejše delo Alison Lurie (Barnard 2002: 29–30; Entwistle in Wilson 2001: 2–3). Drugi so, namesto poenostavljene primerjave med verbalno in neverbalno komunikacijo, zagovarjali semiološki pristop k preučevanju obleke. Fred Davis na primer govori o oblačilnem kodu, ki ga je potrebno razložiti od jezikovnih pravil, ki so precej bolj določena. Oblačila zaznamuje dvoumnost, in jim težko pripišemo natančni pomen, oziroma, izraženo v semioloških terminih, v primeru oblačilnega znaka je razmerje med označevalcem in označencem precej nestabilno. Tudi razlike v pomenu med oblačilnimi označevalci so precej bolj zabrisane in manj standardizirane kot pri jeziku (Davis 1992: 5–13). Malcolm Barnard ugotavlja, da zaradi arbitrarnosti zveze med označevalcem in označencem, oblačilu ne moremo pripisati fiksnega pomena, in ga tako v različnih kontekstih lahko razumemo na različne načine. Ustvarjanje pomena nikoli ne more biti povsem individualno, ker posameznik pri tem uporablja označevalce, ki tvorijo del že obstoječe strukture, nad katero nima nadzora (Barnard 2002: 88–89). Pomeni se ustvarjajo skozi samo sporočanje, in sicer preko pogajanj (Barnard 2002: 32).

Kljub vsem težavam glede dvoumnosti oblačenja ostaja dejstvo, da z obleke lahko razberemo številne pomene, čeravno ta branja niso vedno zanesljiva. Tako najdemo precejšnje število avtorjev, ki so se lotili obravnave oblačenja s te perspektive. Joanne Entwistle in Elizabeth Wilson (2001: 2) omenjata vpliv kulturnih študijev od konca šestdesetih let prejšnjega stoletja naprej, kjer so se različni avtorji posvečali preučevanju subkulturnega stila. Tu je pomembno predvsem delo Dicka Hebdiga (1997 [1979]). Pomemben predstavnik semiološkega pristopa k obleki je tudi Roland Barthes s svojim delom o sistemu mode (glej Barnard 2002: 96–99). V okviru slovenske etnologije vpliv semiološkega pristopa opazimo pri Mariji Makarovič, ki govori o sistemu oblačilnih znakov in govoric noše (Makarovič 1981: 7).

Toda semiološki pristop ni brez svojih kritikov. Joanne Entwistle in Elizabeth Wilson njegovo glavno pomankljivost vidita v tem, da obleko obravnava kot abstrakten simbolni sistem in tako zanemarija številne kompleksne družbene razsežnosti obleke in mode v vsakdanjem življenju. Izpostavljata, da je že Barthes priznaval, da semiološki pristop bolj ustreza obravnavi diskurza znotraj modnih revij kot pa vsakdanjemu oblačenju, kar je tudi botrovalo njegovi obravnavi prvega (Entwistle in Wilson 2001: 3). Joanne Entwistle in Elizabeth Wilson (2001: 4) poudarjata, da obleka ni le diskurzivna, temveč tudi telesna praksa.

Iskanje telesa v obleki

Oglejmo si najprej starejša razmišljanja o oblačenju, ki implicitno priznavajo pomen telesa. Čeprav se je zanimanje za telo v družboslovju in humanistiki razvilo šele v zadnjih desetletjih in njegovo povezovanje z oblačenjem šele v zadnjih nekaj letih,

lahko telo opazimo že v zgodnjih teorijah o oblačenju. Že evolucionistične teorije o izvoru oblačenja s konca 19. in začetka 20. stoletja namreč implicitno priznavajo telesu osrednjo vlogo. Te teorije lahko združimo v tri glavne skupine. Pri prvi je izvor oblačenja razložen s človekovo potrebo po zaščiti pred okoljem, druga pglavilni razlog za nastanek obleke najde v zavedanju, da je potrebno pokriti določene dele telesa, zaradi njihove nespodobnosti, tretja pa na začetek vsakršnega oblačenja postavi okraševanje telesa, ki služi razkazovanju in privlačenju pozornosti (Barnard 2002: 51–57). Vse omenjene hipoteze o izvoru obleke upoštevajo njeno razmerje s telesom, saj funkcijo oblačenja v prvi vrsti navežejo ravno nanj. Obleka namreč telo ščiti pred zunanjimi vplivi, ga skriva pred nepovabljenimi pogledi ali pa poglede privlači nanj.

32

Nadaljujmo s primerom precej novejšega datuma, ki sicer poudarja komunikacijsko funkcijo oblačenja, a se za razliko od klasičnega semiološkega pristopa takšno pojmovanje obleke ne bi moglo razviti brez upoštevanja telesa. Ameriška antropologinja Joanne B. Eicher je skupaj z nekaterimi kolegi (Ruth Barnes, Mary Ellen Roach - Higgins, Barbara Sumburg) od šestdesetih let 20. stoletja naprej razvijala družbeno-kulturni pristop k raziskovanju obleke, osnovan na etnografskem terenskem delu (El Guindi 2003: 55). Skupaj z Mary Ellen Roach - Higgins sta definirali obleko (*dress*) kot »sestav telesnih modifikacij in/ali dodatkov, ki jih kaže oseba pri komuniciranju z drugimi človeškimi bitji« (Eicher in Roach - Higgins 1997: 15). Obleko pojmujeta kot prežeto s pomenom, ki ga razumeta tako oseba, ki jo nosi, kot tista, ki jo opazuje (1997: 15). Kot dve splošni funkciji obleke navajata komunikacijo in spreminjanje telesnih procesov, pri čemer naj bi bila prva zanimiva za antropologe, drugo pa uvrščata predvsem v domeno biofizikov, članov zdravstvenih poklicev in moralistov (1997: 23).

V pojmovanju obleke pri Joanne B. Eicher in Mary Ellen Roach - Higgins lahko na večih ravneh opazimo premik k telesu. Z omenjeno funkcijo spreminjanja telesnih procesov neposredno izpostavita vpliv obleke na telo in njuno medsebojno povezanost, čeprav je ne razumeta kot prvenstveno pomembno za antropologijo. Vloga telesa je očitna tudi pri njenem razumevanju tega, kaj sestavlja obleko. Vpeljeta namreč pojmovanje obleke, ki presega delitev na oblačila in okraševanje telesa. Poudarjata, da je pri preučevanju oblačenja poleg oblačil potrebno upoštevati tudi spremembe na telesu, saj šele s tem lahko dobimo celovito interpretacijo družbenega pomena obleke (1997: 13).² Kot je razvidno iz zgornje definicije, obleko sestavljajo dodatki telesu, med katere spadajo tako oblačila kot različni dodatki v obliki nakita in podobnega, ter modifikacije telesa, kamor uvrščata spremembe las, kože, nohtov, mišičja in okostja, zob ter sape (1997: 18). Oblečeno osebo razumeta kot »*gestalt*, ki vključuje telo, vse direktne modifikacije samega telesa in vse tridimenzionalne dodatke, ki so mu dodani« (1997: 13). Pri tem ugotavljata, da obleko, ki jo postavita kot središče obravnave, od telesa lahko ločimo le s pomočjo mentalne manipulacije (1997: 13). Avtorici se sicer ne lotita teoretske osmislitve samega telesa, ki ga v precejšnji meri obravnavata kot okrašeno površino, toda njuna definicija obleke kaže na praktično neločljivost obeh.

² Izpostavita tudi etnocentričnost nekaterih terminov, ki označujejo različne tipe obleke (v širšem pomenu besede). Različni izrazi, kot so pohabljenje, deformiranje, okraševanje in ornamentiranje, nosijo vrednostni predznak ter vnašajo moralne in estetske sodbe opazovalca (Eicher in Roach - Higgins 1997: 14).

Razumevanju obleke pri Joanne B. Eicher in Mary Ellen Roach - Higgins lahko najdemo zanimive vzporednice v nekaterih elementih Baševega pojmovanja oblačilnega videza. Angelos Baš oblačilni videz definira kot »vse, kar se na kom stvarnega vidi«, in vključuje »oblačila (v ožjem pomenu), pokrivala, obuvala, nakit, oblačilne dodatke (accessoires), pričesko, telesno snago in nego in pa kajenje (kolikor sodi k človekovi zunanji podobi)« (Baš 1992: 7).³ Upošteva torej različne oblike dodatkov telesu in deloma tudi modifikacije telesa, podobno kot Eicherjeva in Roach - Higginsova, toda med obema pristopoma obstaja bistvena razlika. Omenjeni avtorici namreč izrecno zavrneta izraz videz (*appearance*) kot neustrezenega v okviru njenega koncipiranja obleke. Videz namreč izpusti otip, vonj, okus in zvok, ki jih prav tako prištevata k obleki, vključuje pa telesne poteze, kretnje in položaje, ki jih izločita iz svojega pojmovanja obleke (Eicher in Roach - Higgins 1997: 13–14). Upoštevanje ostalih čutil in ne le vida pri dojemanju in razumevanju obleke omenjajo tudi drugi avtorji, na primer Anne Boultonwood in Robert Jerrard (2000: 203) ter Fred Davis (1992: 41). Kar zadeva drugi razlog za zavračanje videza, pa je zanimiva primerjava z Janjo Žagar, ki sicer prav tako uporablja Baševo pojmovanje oblačilnega videza. Avtorica namreč izpostavlja, da je pri preučevanju obleke potrebno upoštevati tudi držo telesa, kretnje in mimiko, ravno zato, ker dopolnjujejo človekov videz (Žagar 1994: 8). Telesne držo in kretnje upoštevajo tudi drugi avtorji, na primer Joanne Entwistle in Paul Sweetman, ki ne izpostavljata le vizualne razsežnosti, temveč način, na katerega obleka vpliva na te držo in gibe. Pri tem si oba pomagata z Maussovimi konceptom telesnih tehnik (Entwistle 2001: 38; Sweetman 2001: 66). Sweetman (2001: 66) govori o oblačenju in modi kot o telesnih tehnikah, ki ne vplivajo le na naš videz, temveč tudi na doživljanje telesa in na načine, kako ga lahko uporabljamo. Podobno Joanne Entwistle (2001: 55) izpostavlja vpliv obleke na telo v primerih, kot so način hoje, dihanja in držo, ki jih zahtevajo nošenje visokih pet, steznika ali kratkih kril. Iz tega sledi, da tudi če telesne držo in gibe izločimo iz definicije obleke, jih nikakor ne moremo izločiti iz preučevanja obleke.

Odnos med obleko in telesom

Številni avtorji poudarjajo upoštevanje telesa pri preučevanju obleke kot neobhodno nujnost. Za razliko od večine pristopov, ki sem jih omenila do sedaj, eksplicitno izpostavljajo pomen telesa in se pri tem pogosto naslanjajo na teoretske pristope k telesu, ki so se razvili v zadnjih nekaj desetletjih. Joanne Entwistle in Elizabeth Wilson (2001: 1–4) sicer ugotavljata, da se znanstveno zanimanje za telo običajno ni posvečalo modi in obleki, podobno kot je velika večina obravnav obleke zanemarila telo. A od prvih opozoril o pomembnosti povezovanja obeh področjih je kljub temu nastalo več besedil, ki izhajajo iz pomembnosti položaja obleke na telesu.

Pri tem mnogi izhajajo iz izkustvenega razumevanja telesa, ki pojmuje telesnost kot »eksistencialni temelj kulture in sebstva« (Csordas 1994) in se je razvilo predvsem

³ Za Baša je izraz oblačilni videz enakovreden noši in obleki, v širšem pomenu besede. Toda ker se izraz noša od sredine 19. stoletja uporablja predvsem za kmečko prebivalstvo, Baš zagovarja kot primernejšo oznako sintagmo oblačilni videz. Oblačilni videz sicer predstavlja le eno od prvih oblačilne kulture, ki upošteva tudi vpliv gospodarskih, družbenih, političnih in kulturnih razmer ter odnos ljudi do oblačilnega videza (Baš 1992: 7–8).

iz kritike omejenosti reprezentacijskega razumevanja telesa.⁴ Glavni očitek reprezentacijskemu pristopu je, da pojmuje telo kot pasiven objekt in ga obravnava kot berljiv tekst, na katerega je vpisana družbena realnost (Csordas 1994: 10).⁵ Različni avtorji so predlagali premik od pojmovanja telesa kot objekta k pojmovanju telesa kot dejavnika (Csordas 1994: 3; Lyon in Barbalet 1994: 48–54). Thomas Csordas telesu kot reprezentaciji postavi nasproti koncept bit-v-svetu, ki ga prevzame iz fenomenološke tradicije. Razlika med obema pristopoma se mu zdi bistvena v tem, da prvi razume kulturo v obliki objektivizirane abstrakcije, drugi pa v obliki eksistencialne neposrednosti (1994: 10). Kljub temu se mu oba pristopa ne zdita izključujoča in telesnost predlaga kot dopolnilo tekstualnosti (1994: 12). Lyon in Barbalet izpostavljata, da posamezniki svojih teles ne doživljajo kot objekte, ki so zunaj njih, temveč doživljajo sami sebe hkrati v svojem telesu in kot svoje telo (1994: 54). Telo ni zunanje sestvu (Lyon in Barbalet 1994: 48). Problematizacija kartezijanske delitve med duhom in telesom pripelje do pojmovanja telesa kot sedeža subjektivnosti (Csordas 1994: 9) in eksistencialnega temelja sestva (Csordas 1994: 4).

Številni avtorji poudarjajo, da je potrebno telo in obleko razumeti kot povezano celoto, kar sicer na neki način omenjata že Joanne B. Eicher in Mary Ellen Roach - Higgins (1997: 13). Joanne Entwistle in Elizabeth Wilson na primer ugotavljata, da sta telo in obleka v dialektičnem odnosu, pri čemer obleka navda telo z družbenim pomenom, telo pa predstavlja dinamično področje, ki obleko napolni z življenjem (po Entwistle 2001: 36). Tudi Anne Boulwood in Robert Jerrard govorita o interakciji telesnega vedenja in obleke (2000: 303) ter menita, da telesa in obleke ne moremo opazovati neodvisno enega od drugega (2000: 318). Alexandra Warwick in Dani Cavallaro izpostavljata, da se pomen telesa in oblačila producira s tem, ko sta postavljena drug ob drugega (1998: 86). V družbi, ki pojmuje telo kot nepopolno in nedokončano, ga obleka preoblikuje v dokončano kulturno enoto. Posreduje med telesno dimenzijo eksistence in abstraktnimi zakoni simbolnega reda ter pripomore k simbolnemu prenosu materialnosti v označevalce (1998: 3). Joanne Entwistle se sklicuje na delo Anne Hollander, ko izpostavlja, da je oblačenje tako pomemben del družbenega dojemanja telesa, da vpliva celo na način, kako dojemamo golo telo (Entwistle 2001: 34).⁶ Entwistlova oblečeno telo razume kot meseno, fenomenološko entiteto, ki v tolikšni meri predstavlja del naše izkušnje družbenega sveta, da jo jemljemo za popolnoma samoumevno (2001: 36). Izpostavlja, da so obleka, telo in sestvo dojeti kot celota ter da se mora temu prilagoditi tudi njihovo raziskovanje (Entwistle po Briggs 2001: 226).

⁴ Thomas Csordas (1994: 10) ugotavlja, da je bil eden prvih, ki je opozoril na omejenost reprezentacijskega pristopa, Michael Jackson.

⁵ Najpogosteje kot predstavnika reprezentacijskega pristopa omenjajo Michela Foucaulta (Csordas 1994; Entwistle 2001; Lyon in Barbalet 1994; Turner 1994).

⁶ Hollanderjeva namreč, na podlagi obravnave upodabljanja aktov v zahodni umetnosti, ugotavlja, da je tudi golo telo upodobljeno glede na to, kako bi izgledalo, če bi bilo oblečeno. S tem pokaže, kako dojemanje golote temelji na občutku za obleko, ki jo razumemo skozi vizualne konvencije (Hollander 1993: xii–xiii). Tu bi lahko dodali, da tudi telo brez oblačil ni povsem golo, saj je le redkokdaj brez sleherne telesne modifikacije, ki je ni tako enostavno »sleči«.

Nekateri avtorji se ukvarjajo tudi z mejno vlogo, ki jo igra obleka na robovih naših teles. Anne Boulwood in Robert Jerrard (2000: 315–316) meje telesa razumeta kot ločnico med sebstvom in zunanjim svetom, hkrati pa predstavljajo tudi površino, kjer se nahaja obleka. Ravno v tem mejnem položaju obleke vidita vir dvoumnosti in ambivalentnosti, ki se pogosto povezujeta z obleko in predvsem z modo. Elizabeth Wilson izpostavlja, da obleka že tako nejasno mejo telesa, z vsemi njegovimi odprtini, označuje dvoumno (po Boulwood in Jerrard 2000: 315). Obleka naj bi torej pripomogla k utrjevanju nejasne ločnice, a svoje naloge ne izpolni vedno najbolje. Alexandra Warwick in Dani Cavallaro ugotavljata, da hkrati predstavlja mejo, ki ločuje in uokvirja telo, ter mejno območje, ki zamegljuje razlike in ločnice. Uokvirja telo in ga s tem ločuje od preostalega družbenega sveta, s čimer vzpostavi ločnico med sebstvom in drugim, hkrati pa posameznika povezuje z drugimi telesi in družbenim (Warwick in Cavallaro 1998: xvii).

Postavlja se tudi vprašanje, na kateri strani meje telesa se znajde obleka. Odgovor je seveda odvisen od tega, kako in kaj pojmuje kot obleko. Za Elizabeth Wilson obleka predstavlja podaljšek telesa, a vseeno ni del njega (v Boulwood in Jerrard 2000: 315). Alexandra Warwick in Dani Cavallaro ugotavljata, da predstavlja objekt, ki ga telo ne more niti popolnoma privzeti niti dokočno izločiti (1998: 44). Subjekt se definira v razmerju in nasprotju z obleko kot drugim, kar predstavlja prvi korak k pridobitvi identitete oblečenega, uokvirjenega telesa. Toda ta situacija ni stabilna. Subjekt se namreč izmenično prepoznava kot neodvisen od stuktur, ki ga uokvirjajo, in kot enoten z njimi (Warwick in Cavallaro 1998: 37).

Razločevanje med obleko in telesom se še bolj zamegli, če sledimo razširjenemu pojmovanju obleke, ki upošteva tudi različne modifikacije telesa. Te lahko podoba telesa spreminjajo s pomočjo različnih pripomočkov, ki posegajo na njegovo površino, kot v primeru tetoviranja in tudi precej vsakdanjših praks, kot je oblikovanje pričeske. Mike Featherstone (1999: 1) tovrstnim modifikacijam doda tudi različne oblike telesne vadbe in diet, ki prav tako služijo namenskemu spreminjanju telesne podobe. Tu je potrebno poudariti, da pri dietah ne moremo govoriti le o hujšanju, temveč tudi o namenskem rejenju, kar izpostavi Cecil Helman (2002: 13).⁷ V primeru telesnih modifikacij je obleka torej nerazdružljivo povezana s telesom. Dejansko je od telesa ne moremo ločiti drugače kot z »mentalno manipulacijo« (Eicher in Roach - Higgins 1997: 13). Featherstone in Burrows ugotavljata, da postajajo v kontekstu sodobnih praks in tehnik preoblikovanja telesa, definicije obleke, telesa in meja med njima vse bolj nenatančne in gibljive (po Keenan 2001a: 191). Potrebno je dodati, da je implicirana novost tega pojava vprašljiva, saj so telesne modifikacije – kljub temu, da je nekaterim oblikam, kot sta tetoviranje in piercing, priljubljenost na zahodu zrasla šele v zadnjih desetletjih – univerzalno razširjen pojav z dolgo zgodovino.

Tesna povezanost obleke s telesom ni omejena na primere telesnih modifikacij, ki vodijo do prepletanja obeh. Paul Sweetman opozori na načine, na katere obleka

⁷ Helman (2002: 13) iz Polhemusa črpa primer rejenja deklet v nekaterih predelih zahodne Afrike, ki služi doseganju lepotnih standardov.

pušča svoj vtis na telesu, saj poleg simbolne razsežnosti izpostavi izkustvene in afektivne vidike oblačenja.⁸ Sicer se v prvi vrsti posveča modnemu oblačenju, a ugotavlja, da njegov pristop omogoča tudi primerjavo med modo ter nezahodnimi in subkulturnimi stili oblačenja, ter se s tem izogne problematičnim razlikovanjem med modo in nemodo (2001: 74). Ne glede na njihove morebitne medsebojne razlike je namreč vsem skupna izkustvena in afektivna razsežnost. Sweetman poudarja, da telesa v kontekstu oblačenja ne moremo opazovati le kot okrašeno površino, temveč moramo upoštevati doživljanje telesa oziroma telo-v-rabi. Sama materialnost obleke vpliva na naše doživljanje telesa, saj zahteva oziroma omogoča določene načine telesnih drž in gibov, kar Sweetman poveže z že omenjenimi telesnimi tehnikami. Izpostavlja, da tovrstno doživljanje ni le stvar individualne izkušnje, temveč je tudi družbeno pomembno. Specifični načini oblačenja, ki si jih delijo skupine posameznikov, med udeleženci ne ustvarjajo le simbolne povezave, temveč tudi afektivno in izkustveno. Identifikacija ni osnovana le na podlagi videza, ampak tudi na načinih, kako posamezniki doživljajo in uporabljajo telo. Tako oblačenje sodeluje pri strukturiranju subjektivnosti, saj pripomore k temu, da se vrednote in norme utelesijo (shranijo v telesu) na mnemoničen način. Sweetman opozori na uporabnost Bourdieujevega koncepta habitusa pri razumevanju teh procesov, a se žal ne loti poglobljene obravnave (2001: 66–68). Moda (to pa glede na zgoraj navedeno Sweetmanovo mnenje lahko razširimo tudi na oblačenje nasploh) torej deluje tako na simbolni kot afektivni ravni, pri čemer hkrati sodeluje pri oblikovanju individualnih subjektivnosti ter afektivnih in izkustvenih vezi med posamezniki (2001: 73).

Tudi Joanne Entwistle pri svojem razumevanju obleke kot situirane telesne prakse izpostavlja telesno razsežnost oblačenja. Poleg telesnosti poudarja situacijsko določenost obleke, saj se posamezniki oblačijo v skladu s pravili in normami posameznih socialnih prostorov (2001: 45). Družbeni pritisk vpliva na to, da ostajajo v okvirih tega, kar je v določeni situaciji pojmovano kot »normalno« telo in »primerna« obleka (2001: 49).⁹ Ugotavlja, da obleka predstavlja hkrati družbeno in osebno izkušnjo ter diskurziven in praktičen pojav. Predstavlja temelj družbene ureditve na mikro ravni, v tem družbenem življenju pa se udeležujejo posamezniki, ki aktivno proizvajajo obleko skozi rutinske prakse usmerjene k telesu (2001: 34). Obleka je torej rezultat pogajanj med posameznikom in družbo ter združuje strukturne vplive družbe in delovanje posameznika, pri čemer ne smemo zanemariti niti enega niti drugega vidika. Pri razumevanju teh procesov tudi Joanne Entwistle vpelje habitus.¹⁰

⁸ Pri izpostavljanju pomena afektivnosti se Sweetman (2001: 68–72) sklicuje na Michela Maffesolija, ki sicer obleko pojmuje predvsem kot simbolno, a poudarja pomen afektivnih vezi pri oblikovanju sodobnih družbenih skupin, t. i. novih plemen.

⁹ Narekovaji v izvirmiku.

¹⁰ Bourdieu razume habitus kot objektivni rezultat določenih družbenih pogojev, strukturiranih struktur, ki jih ne moremo poznati, preden se udeležimo v praksi. Kot sistem trajnih premestljivih dispozicij, ki ga producirajo razmere razredne skupine, omogoča reprodukcijo tega razreda, in podobno tudi družbenega spola, skozi aktivno telesnost posameznikov, ki jih strukturira. Ko se ga priučimo, nam habitus omogoča nastajanje praks, ki so se sposobne prilagajati novim razmeram. Posameznik zavestno ali nezavedno interpretira pravila in improvizira na njihovi osnovi (po Entwistle 2001: 50–51).

Prednost koncepta vidi v tem, da obleke ne reducira niti izključno na rezultat represivnih družbenih sil niti posameznikove ustvarjalnosti in tako priskrbi vez med individualno in družbeno razsežnostjo oblačenja. Družbeni položaj sicer strukturira način, na katerega živimo v naših telesih, toda te strukture se reproducirajo skozi telesna dejanja posameznikov. Habitus predisponira določene načine oblačenja posameznikov, toda kot dinamičen, trajen in premestljiv niz predispozicij dopušča dejavnost posameznikov. Pripadnost družbenim skupinam, kot sta razred in družbeni spol, ter posamezne družbene situacije predvidevajo določena pravila oblačenja, toda ta je možno interpretirati na različne načine, udejanijo pa se šele skozi samo telesno prakso oblačenja. Pravila določijo le okvir, končni rezultat je posledica pogajanj med posameznikom in družbenim. Ne moremo ga povsem določiti vnaprej, saj habitus omogoča improvizacijo in prilagajanje na dane pogoje (2001: 51–52).

Vpliv oblačenja na oblikovanje identitet

Obleka se torej nahaja na meji med osebnim in družbenim, kar opažajo številni avtorji.¹¹ Na osebno razsežnost obleke kaže že njena tesna povezanost in včasih celo prepletenost s posameznikovim telesom. Tvori pomembno sredstvo izražanja in oblikovanja osebne identitete, kjer pa je posameznikova dejavnost, kot je bilo že omenjeno, pogojena z družbenimi faktorji. Različni avtorji so opažali pomebnost obleke že pri samem razumevanju človeka kot družbenega bitja in vlogo obleke kot atributa človeškosti.¹² Poleg tega, da obleka kaže na posameznikovo članstvo v (katerikoli) družbi, označuje tudi njegov položaj znotraj določene družbe. Z obleke lahko običajno hkrati razberemo več vsebin, med katere sodi v prvi vrsti (družbeno) spolna identiteta, nato politični in ekonomski položaj, etnična in verska pripadnost, obleka lahko posameznika označi geografsko in zgodovinsko,¹³ spreminja se s starostjo in doseganjem politične ali duhovne moči ter lahko kaže na odnos do moralnega in/ali religioznega vrednostnega sistema in sporoča moralni ugled (Barnes in Eicher 1997: 1–2). Poleg spola z obleko najpogosteje povezujejo družbeni

¹¹ Joanne Entwistle (2001: 37) govori o obleki kot o ločnici med sebstvom in drugim, posameznikom in družbo. Ta ločnica je intimna in osebna, saj obleka tvori vidno ovojnico sebstva, hkrati pa je tudi družbena, ker obleko strukturirajo družbeni vplivi. Alexandra Warwick in Dani Cavallaro (1998: xvii) ugotavljata, da obleka vzpostavi ločnico med sebstvom in drugim, a posameznika tudi povezuje z družbenim. Anne Brydon in Sandra Niessen (1998: xi) pišeta o oblačenju kot posredovanju med osebnim in družbenim. Po Ruth Barnes in Joanne B. Eicher (1997: 1) obleka posameznika hkrati poveže z določeno skupnostjo in razločuje od vseh ostalih posameznikov znotraj nje. William Keenan (2001b: 21) pa omembo osebne in družbene narave obleke najde že v delu Thomasa Carlylea, v prvi polovici 19. stoletja.

¹² Kate Soper (2001: 17) govori o obleki kot zaznamovalcu ločnice med nami in preostankom živalskega sveta. Ruth Barnes in Joanne B. Eicher (1997: 1) ugotavljata, da praktično ni družbe, ki ne bi poznala nekakšne oblike spremembe ali dodatka telesu, saj je posameznik ravno s tem označen kot družbeno bitje. Elizabeth Wilson (1992: 6) meni, da obleka socializira naša telesa in jih pretvori v kulturna bitja. Podobno ugotavlja Malcolm Barnard (2002: 39), ki pravi, da smo z obleko konstituirani kot družbena in kulturna bitja.

¹³ Anne Brydon (1998: 6) sicer opozarja, da definiranje identitete geografsko in zgodovinsko s pomočjo obleke ni več zanesljivo, saj naj bi kot posledica individualizma in potrošništva moderne družbe oblačilna sporočila postala bolj dvoumna in podvržena napačnim interpretacijam.

razred. To je opazno predvsem pri zgodnejših teoretikih mode, a se je podoben pristop ohranil tudi pri številnih kasnejših avtorjih. Modo pojmujejo kot sodoben pojav, ki v razmerah, kjer družbene hierarhije niso več tako toge, ohranja razlike med družbenimi skupinami oziroma razredi. Med prvimi in tudi najvplivnejšimi pisci, ki so zagovarjali tovrstno razumevanje mode, sta bila Georg Simmel in Thorstein Veblen, Paul Sweetman pa podoben pristop pripiše tudi Pierru Bourdieuju (Sweetman 2001: 61–62).¹⁴ Še ena razsežnost oblačenja, ki ji je bilo posvečenih že precej del, je tudi njena vloga pri oblikovanju subkulturnih identifikacij.¹⁵

38 Obleka ni le odsev že obstoječih identitet, ampak oblačenje sodeluje pri njihovem oblikovanju. Joanne B. Eicher in Mary Ellen Roach - Higgins (1997: 19) obravnavata primer družbenega spola, kjer ugotavljata, da se otroci preko učenja spolno primerne oblačenja učijo spolnih vlog in tako internalizirajo kompleksen niz družbenih pričakovanj glede spolno določenih družbenih vlog in vedenja. Malcolm Barnard (2002: 32–33) prav tako obleki priznava pomembno vlogo pri ustvarjanju identitet, saj ugotavlja, da način oblačenja posameznika naredi za člana določene subkulture in ne obratno. Susan Kaiser ugotavlja, da se skozi oblačilni stil izpostavljajo in tudi razrešujejo vprašanja, povezana z identiteto, ter raziskujejo različne subjektne pozicije, saj naj bi posameznik pozitivne trditve o identiteti lažje izražal na vizualen način. Pri tem se lahko izpostavijo tudi tiste pozicije, ki drugače nimajo veliko možnosti, da bi se izrazile (2001: 86–89). Vpelje koncept mislenja videzov,¹⁶ o katerem govori kot o procesu, ki omogoča tvorjenje poskusnih razumevanj o sebstvu (2001: 80). Omogoča oblikovanje čim boljšega približka temu, kdo posameznik je in kdo postaja v določenem trenutku (2001: 90).

Efrat Tseëlon si pri razumevanju oblikovanja identitet pomaga s konceptom maškarade, ki ga prevzame iz psihoanalize. Maškarado pojmuje kot hkrati analitično in kritično orodje, ki lahko služi tako konstrukciji kot dekonstrukciji identitete. Predstavlja lahko tehnologijo identitete in subverzivno strategijo. Nanaša pa se tako na zavestne kot nezavedne rabe preobleke (2001: 108). Dva izmed konceptov, ki ju zavrne v prid maškarade, čeprav jima priznava delno uporabnost, sta performativ in performanca (2001: 106–107). Zdi se, da Efrat Tseëlon izenačuje oba izraza, a Anita Naoko Pilgrim izpostavlja, da performativa in performance ne smemo zamenjevati med sabo. Prvega je vpeljal J. L. Austin kot poimenovanje govornih dejanj, ki niso le opisna, temveč imajo tudi drugačne učinke, tako kot na primer beseda »stavim« stave ne le opiše, temveč jo ustvari. Pri tem se performativ nanaša na izvajanje dejanja in ne na izvajanje oziroma igranje vloge, kar bi lahko razumeli pod performanco. Tudi pri Judith Butler je družbeni spol performativen

¹⁴ Paul Sweetman ugotavlja, da je Bourdieujevo razumevanje mode podobno Simmllovemu, kljub temu, da njegov koncept habitusa sicer omogoča pristop, ki upošteva razmerje med obleko in telesom (Sweetman 2001: 61–62). Na Simmla se pri svoji opredelitvi mode opira tudi Angelos Baš (1984).

¹⁵ Joanne Entwistle in Elizabeth Wilson (2001: 2) omenjata predvsem delo Phila Cohena, Dicka Hebdiga, Angele McRobbie in Paula Willisla, v okviru kulturnih študijev.

¹⁶ Ang. *mindng appearances*. Susan Kaiser tu po vsej verjetnosti izkorišča dvoumnost izraza, saj *mind* pomeni mišljenje, *razum*, *duh*, lahko pa tudi paziti na kaj oz. skrbeti za kaj.

in ne odigran. Anita Naoko Pilgrim ugotavlja, da to sicer ne pomeni, da posameznikova identiteta ni deloma tudi zaigrana, toda izpostavlja, da je namensko odigrane segmente identitete potrebno razločevati od tistih, nad katerimi nimamo zavestnega nadzora in jih lahko opišemo kot performativne (2001: 88). Tako performativ in performanco sprejme kot koncepta za razumevanje mnogovrstnega procesa identifikacije, zavrne pa performativnost kot izraz, v katerem se prva dva neločljivo prepleteta. (2001: 93).

Postavlja se torej vprašanje, v kolikšni meri lahko posameznik zavestno odigra svojo identiteto ter neodvisno izbira med različnimi identitetnimi pozicijami in kaj ga pri tem omejuje. Paul Sweetman ugotavlja, da številni pisci sodobno modo, v širšem okviru potrošništva in v skladu z vse večjo raznolikostjo [zahodne] mode od šestdesetih let 20. stoletja naprej, pojmujejo kot vse bolj individualiziran odsev posameznikove refleksivno izbrane narative identitete in ne kot kazalec posameznikovega položaja znotraj obstoječe družbene hierarhije. Iz te perspektive identiteta postaja vse bolj stvar izbire in jo aktivno konstruirajo zasebni vzorci potrošnje (Sweetman 2001: 64–65).¹⁷ Joanne Entwistle navaja Polhemusovo idejo supermarketa stila kot primer dokaj razširjenega načina obravnave oblačenja, ki izpostavlja posameznikovo avtonomnost (Entwistle 2001: 52). Susan Kaiser omenja koncepta nomadske subjektivnosti Rosi Braidotti in mobilne subjektivnosti Kathy Ferguson kot uporabna pri teoriziranju razmerja med stilom in subjektivnostjo, saj dopuščata gibanje, fluidnost in spreminjanje. A opozarja, da niso vsi posamezniki enako kreativni, poleg tega pa nimajo enakega dostopa do proizvodov in podob, ki spodbujajo menjavanje stilov. Tako izpostavlja družbeno-ekonomske in materialne omejitve metafor nomadizma in mobilnosti (Kaiser 2001: 95–97). Alexandra Warwick in Dani Cavallaro o identiteti govorita kot o nizu fiktivnih vlog, ki zamenjujejo druga drugo (1998: 151). Pri tem ugotavljata, da obleka izpostavi tako to, da je domneva o subjektivnosti fiktivna, kakor tudi, da je ta fikcija nujno potrebna (1998: 205). Poudarjata začasnost simbolne identitete kot arbitrarnega konstrukta, kar vodi do tega, da identitete, ki jih omogoča obleka, pojmujeta kot fiktivne, varljive in fantazmatske. Kljub temu naj bi priskrbele začasno iluzijo stabilnosti s pretvorbo kaotičnega in fragmentiranega telesa v usklajeno samopodobo (1998: 41).

Pogled na zamenljivost identitet oblikovanih s pomočjo oblačenja se spremeni, če resno vzamemo vlogo, ki jo pri teh procesih igra telo. Kaja Silverman obleko pojmuje kot obvezen pogoj subjektivnosti, saj s tem, ko artikulira telo, hkrati artikulira tudi psiho (po Kaiser 2001: 82). Joanne Entwistle govori o vplivanju obleke na telo, kar posledično vpliva na sebstvo in posreduje njegovo izkušnjo (2001: 44). Podobno, že omenjeno, razumevanje oblačenja najdemo tudi pri Paulu

¹⁷ Sweetman ugotavlja, da je tovrstno pojmovanje fleksibilne narave identitet značilno tako za avtorje, ki govorijo o pozni, visoki oz. refleksivni modernosti, kot tiste, ki govorijo o postmodernosti. Razlika med obojimi je v tem, da slednji izpostavljajo prednosti tega pojava in kreativnost, ki jo omogoča, prvi pa poudarjajo potrošniške prakse kot poskus ozemljitve posameznikove identitete v koherentnem življenjskem stilu (Sweetman 2001: 64–65).

Sweetmanu. Sweetman ugotavlja, da upoštevanje izkustvenih in afektivnih procesov, ki pomembno vplivajo na doživljanje telesa, postavi pod vprašaj razumevanje sodobne mode kot prosto drsečega karnivala znakov. Sicer ne zanika tega, da moda in sorodne prakse lahko služijo tudi reflektivnemu konstruiranju identitete, a izpostavlja, da dejstvo, da obleka pusti vtis na telesu in habitusu, omejuje enostavnost menjavanja identitet s pomočjo menjavanja različnih oblačilnih stilov. Materialnost obleke tako istočasno odseva habitus kot vpliva nanj kot niz telesnih predispozicij, zaradi česar ni tako enostavno privzemati ali opuščati različnih oblačilnih stilov ter z njimi povezanih identitet (Sweetman 2001: 71–73).

40 Tudi Joanne Entwistle se nasloni na habitus pri omejevanju posameznikove neodvisnosti kreiranja identitet. Ugotavlja, da Bourdieujevo pojmovanje subjektivnosti omogoča opis obleke, ki ne predpostavlja, da se posameznik oblikuje povsem avtonomno. Podobno kot Susan Kaiser Entwistlova izpostavlja, da poudarek na svobodnem in kreativnem izražanju zanemara strukturne omejitve, kot so razred, družbeni spol, lokacija, dohodek in druge. Poleg tega opozori na omejitve socialnih prostorov, predvsem omejitve glede oblačenja na številnih delovnih mestih (2001: 52). Sicer obleko pojmuje kot ključno pri artikulaciji osebne identitete, a poudarja predvsem vlogo družbenega pritiska in ne toliko ustvarjalnega izražanja posameznika. Izpostavi družbeno in moralno dimenzijo obleke, ki omejuje posameznikove oblačilne izbire (2001: 48–49).

Sklep

Obleka ima seveda tudi številne razsežnosti, ki se jim v svojem prispevku ne posvečam.¹⁸ Toda upam, da mi je uspelo pokazati na pomebnost upoštevanja telesa pri razmišljanju o obleki. Obleka oziroma tisti njen del, ki ga lahko razumemo v obliki dodatkov telesu, sicer ni vedno na naših telesih, saj precej časa prebije v omarah, pralnih strojih in nenazadnje tudi na trgovinskih policah. Saulo B. Cwerner (2001) tako garderobno omaro razume kot bistveno pri razumevanju obleke in mode. Toda kljub temu je telo pomemben vidik pri razumevanju oblačenja, prav tako kot je oblačenje pomemben del razumevanja telesa. Na to verjetno še najbolj kažejo različne modifikacije, ki se vtiskujejo na telo. A kot je razvidno predvsem iz Sweetmanovega razumevanja obleke, ta pusti močan vtis na telesu tudi na manj očitne načine. Poleg Sweetmanovega vpogleda v razumevanje obleke bi rada izpostavila še nekatere izmed drugih obravnavanih pristopov, ki se mi zdijo posebej uporabni pri preučevanju oblačenja. Pomembno se mi zdi obravnavanje vseh dodatkov in sprememb telesa kot vidikov obleke, kot to izpostavljata Joanne B. Eicher in Mary Ellen Roach-Higgins. Pri tem se po mojem mnenju sicer ne bi bilo preveč smiselno preko mere posvečati sami klasifikaciji teh dodatkov in sprememb, do česar bi lahko vodil njun pristop. Bistven je tudi poudarek, ki ga opazimo tako pri Paulu Sweetmanu kot pri Joanne

¹⁸ Izpostaviti je potrebno predvsem vpetost različnih oblačilnih praks v politično-ekonomske sisteme. Obleko in predvsem modo pogosto obravnavajo v kontekstu sodobnega potrošništva, pri tem pa je potrebno poudariti, da so ti procesi neločljivo povezani tudi s proizvodno stranjo oblačilne in modne industrije (Brydon in Niessen 1998: xiv–xvi).

Entwistle, na pojmovanju oblačenja kot procesa, ki vključuje izkustveno telo, v nasprotju z obravnavanjem telesa izključno kot površine, na katero odlagamo obleko. Joanne Entwistle s pojmovanjem obleke kot situirane telesne prakse, nastale skozi interakcijo med strukturnimi vplivi in posameznikovo dejavnostjo, pokaže na še en pomembni vidik. Izpostavi namreč prakse oblačenja, v nasprotju s predmetnimi oblačili. Sweetman ugotavlja, da precejšen del literature telo obravnava kot izložbeno lutko, in kot pomembno pojmuje obleko in ne njeno nošenje (2001: 59). Toda obleko lahko zares razumemo šele skozi to, kako jo nosijo človeška telesa. Iz tega bi lahko sklepali, če se vrnemo k Baševemu terminološkemu razmišljanju,¹⁹ da morda noša le ni tako preživet izraz, tudi kar zadeva nekmečko obleko. Toda kljub temu bi predlagala oblačenje – kot izraz, ki se osredotoča na prakso in ne na predmete, poleg tega pa bolje kot izraz obleka zajame tudi spremembe samega telesa. Morda je oblačenje na neki način preveč splošen in vsakdanji izraz za znanstveno rabo, a po drugi strani mu ravno ta splošnost omogoča, da preseže delitve, ki so jih ustvarile različne partikularne oznake.

LITERATURA

BALASESCU, Alexandru

2003 Tehran chic: Islamic headscarves, fashion designers, and new geographies of modernity. *Fashion Theory* 7, št. 1, str. 39–56.

BARNARD, Malcolm

2002 *Fashion as communication*. London, New York: Routledge.

BARNES, Ruth; EICHER, Joanne B.

1997 Introduction. V: Barnes, Ruth; Eicher, Joanne B. (ur.), *Dress and gender: making and meaning*. Oxford, New York. Str. 1–7.

BAŠ, Angelos

1984 *Moda. Traditiones* 13, str. 71–85.

1992 *Oblačilna kultura na Slovenskem v 17. in 18. stoletju*. Ljubljana: Državna založba Slovenije.

BOULTWOOD, Anne; JERRARD, Robert

2000 Ambivalence, and its relation to fashion and the body. *Fashion Theory* 4, št. 3, str. 301–322.

BRIGGS, Adam

2001 Book review: the fashioned body, fashion, dress and modern social theory, Joanne Entwistle, Polity Press, Cambridge, 2000. *Fashion Theory* 5 št. 2, str. 225–228.

BRYDON, Anne

1998 Sensible shoes. V: Brydon, Anne; Niessen, Sandra (ur.), *Consuming fashion: adorning the transnational body*. Oxford, New York, str. 1–22.

---

¹⁹ Glej opombo 3.

BRYDON, Anne; NIESEN, Sandra

1998 Introduction: adorning the body. V: Brydon, Anne; Niessen, Sandra (ur.), Consuming fashion: adorning the transnational body. Oxford, New York, str. IX–XVII.

CANNON, Aubrey

1998 The cultural and historical contexts of fashion. V: Brydon, Anne; Niessen, Sandra (ur.), Consuming fashion: adorning the transnational body. Oxford, New York, str. 23–38.

CAVALLARO, Dani; WARWICK, Alexandra

1998 Fashioning the frame: boundaries, dress and the body. Oxford, New York: Berg.

CSORDAS, Thomas J.

42

1994 Introduction: the body as representation and being-in-the-world. V: Csordas, Thomas J. (ur.), Embodiment and experience: the existential ground of culture and self. Cambridge etc. Str. 1–24.

CWERNER, Saulo B.

2001 Clothes at rest: elements for a sociology of the wardrobe. Fashion Theory 5, št. 1, str. 79–92.

DAVIS, Fred

1992 Fashion, culture, and identity. Chicago, London: The University of Chicago Press.

EICHER, Joanne B.; ROACH - HIGGINS, Mary Ellen

1997 Definition and classification of dress: implications for analysis of gender roles. V: Barnes, Ruth; Eicher, Joanne B. (ur.), Dress and gender: making and meaning. Oxford, New York, str. 8–28.

EL GUINDI, Fadwa

2003 Veil: modesty, privacy and resistance. Oxford, New York: Berg.

ENTWISTLE, Joanne

2001 The dressed body. V: Entwistle, Joanne; Wilson, Elizabeth (ur.), Body dressing. Oxford, New York, str. 33–58.

ENTWISTLE, Joanne; WILSON, Elizabeth

2001 Introduction: body dressing. V: Entwistle, Joanne; Wilson, Elizabeth (ur.), Body dressing. Oxford, New York, str. 1–9.

FEATHERSTONE, Mike

1999 Body modification: an introduction. Body & Society 5, št. 2–3, str. 1–13.

HEBDIGE, Dick

1997 Subculture: the meaning of style. London, New York: Routledge.

HELMAN, Cecil

2002 Culture, health and illness: an introduction for health professionals. London: Arnold.

HOLLANDER, Anne

1993 Seeing through clothes. Berkeley: University of California Press.

KAISER, Susan

2001 Minding appearances: style, truth and subjectivity. V: Entwistle, Joanne; Wilson, Elizabeth (ur.), Body dressing. Oxford, New York. Str. 79–102.

KEENAN, William J. F.

2001a Dress freedom: the personal and the political. V: Keenan, William J. F. (ur.), *Dressed to impress: looking the part*. Oxford, New York. Str. 179–196.

2001b Introduction: sartor resartus restored: dress studies in carlylean perspective. V: Keenan, William J. F. (ur.), *Dressed to impress: looking the part*. Oxford, New York. Str. 1–49.

LEOPOLD, Ellen

1992 The manufacture of the fashion system. V: Ash, Juliet; Wilson, Elizabeth (ur.), *Chic thrills: a fashion reader*. London. Str. 101–117.

LYON, M. L.; BARBALET, J. M.

1994 Society's body: emotion and the "somatization" of social theory. V: Csordas, Thomas J. (ur.), *Embodiment and experience: the existential ground of culture and self*. Cambridge etc. str. 48–66.

43

MAKAROVIČ, Marija

1981 *Govorica slovenske kmečke noše*. Ljubljana: Slovenski etnografski muzej.

MCROBBIE, Angela

1995 *Postmodernism and popular culture*. London, New York: Routledge.

PARTINGTON, Angela

1992 Popular fashion and working-class affluence. V: Ash, Juliet; Wilson, Elizabeth (ur.), *Chic thrills: a fashion reader*. London. Str. 145–161.

PILGRIM, Anita Naoko

2001 Performance and the performative. *Body & Society* 7, št. 4, str. 87–96.

POVRZANOVIČ, Maja

1989 Slika i riječ na odjeći: poruke etnologu. *Potkulture* 4, str. 7–12.

SOPER, Kate

2001 Dress needs: reflections on the clothed body, selfhood and consumption. V: Entwistle, Joanne; Wilson, Elizabeth (ur.), *Body dressing*. Oxford, New York. Str. 13–32.

SWEETMAN, Paul

2001 Shop-window dummies? : fashion, the body, and emergent socialities. V: Entwistle, Joanne; Wilson, Elizabeth (ur.), *Body dressing*. Oxford, New York. Str. 59–77.

TSEËLON, Efrat

2001 From fashion to masquerade: towards an ungendered paradigm.

V: Entwistle, Joanne; Wilson, Elizabeth (ur.), *Body dressing*. Oxford, New York. Str. 103–117.

TURNER, Terence

1994 Bodies and anti-bodies: flesh and fetish in contemporary social theory. V: Csordas, Thomas J. (ur.), *Embodiment and experience: the existential ground of culture and self*. Cambridge. Str. 27–47.

ŽAGAR, Janja

1994 *Oblačilna kultura delavcev v Ljubljani med prvo in drugo svetovno vojno*. Ljubljana: Mladika.

BESEDA O AVTORICI

Andreja Mesarič, diplomirana etnologinja in kulturna antropologinja, je vpisana na magistrski študij etnologije in kulturne antropologije na Filozofski fakulteti v Ljubljani. V okviru podiplomskega študija se ukvarja s sodobnim oblačenjem in pokrivanjem muslimank v Bosni in Hercegovini. To delo predstavlja nadaljevanje njene diplomske naloge o pokrivanju pri muslimankah. Sodelovala je tudi pri nastajanju zbornika *V zoni prebežništva: antropološke raziskave prebežnikov v Sloveniji* (2002).

44

ABOUT THE AUTHOR

Andreja Mesarič has a degree in ethnology and cultural anthropology, and is a post-graduate student of the same subjects at the Faculty of Arts in Ljubljana. As part of her post-graduate studies, she researches contemporary dressing and veiling by Muslim women in Bosnia and Herzegovina. This research is a continuation of her graduation thesis on Muslim women's veiling. Mesarič collaborated in the production of the anthology *In the zone of refuge: anthropological research of refugees in Slovenia* (2002).

SUMMARY

THE SIGNIFICANCE OF THE BODY TO OUR UNDERSTANDING OF DRESSING

Based on extensive literature on different forms of dressing from various social and humanist sciences, the article tries to show how important it is to take account of the body when studying dress. It first deals with the communication aspect of dress, a dimension that has dominated writing on dressing for a long time. The article also mentions some understandings of dressing which imply the presence of the body, without however putting it in the forefront. The better part of the article is dedicated to conceptions of dressing which explicitly underline the significance of the body. The body is not treated as a passive object but as an active agent. Beside the symbolic dimension of dressing, the article emphasises the impact of dressing on the experience of the body and its consequences. Dress can be fully understood only if we take account of the body it covers and vice versa. A dressed body acts as a whole and this has to be taken into account in research, although the article also tackles the issue of the boundary between the two. This boundary can be rather vague, in particular if dress and accessories as part of dressing practices are joined by body modification. Mesarič explores the position of dress between the personal and the social, since dressing practices are the negotiated results of individual acts and social limitations. This is also connected with the shaping of personal and group identities. Dressing not only expresses identity, but also makes an important contribution to shaping identity, where the question of an individual's autonomy in choosing dress styles and the identity positions connected with them. Though the individual's activity is not completely without significance, it is restrained by socio-economic limitations; furthermore, different ways of dressing and the identities connected with them are not easily inter-changeable, precisely because of the impact they have on the body. Based on different insights into the ways dress acts in relation to the body, which are presented in the article, Mesarič proposes to use the expression "dressing" as a notion that exceeds the particularity of the terms fashion, style, ornament, costume etc. Dressing also moves the emphasis from the object, the dress, to the practice of dressing and includes not only the object itself but also the changes to the body.